

Jonny Hjelm

Samer, självmord och historiska trauman

Sami, suicide and historical trauma

This article describes and analyses Swedish research on suicide among Sami over the past 25 years. It focuses on how two studies published in 2004 and 2005, which showed that the Sami had no excess mortality in suicide, were subsequently reinterpreted during the 2010s, whereby they came to support researcher-driven knowledge production that showed excess mortality by suicide among the Sami linked to mental illness, colonial oppression and historical trauma. In both research and social debate there was even talk of a “suicide wave” among the Sami, and research projects that referred to “alarming” scientific reports concerning suicide among the Sami were initiated. However, in the early 2020s, new empirically thorough studies showed that the concern was unjustified with respect to mental illness (concerning Sami in general) and reindeer-herding Sami, the subcategory identified as particularly affected by suicide. What had long been perceived as an accepted truth, supported by research, was thus no longer valid. This article argues that the 2010s’ researcher-driven knowledge production about widespread mental illness and high suicide rates among the Sami was partly an expression of the impact of the international ideology of indigenism. One of its ideological cornerstones is victimhood and vulnerability, but also the indigenous collective mobilisation that can emerge from this position. Here influential researchers inserted their results and interpretations into indigenism and the social force it represents. In addition to the ideological influence, there was, at the scientific system level, excessive written knowledge production paired with poorly functioning peer reviews.

Keywords: suicide, suicidality, mortality, Sami, indigenism, Sweden, Sápmi, mental health

Jonny Hjelm är professor i historia vid Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet.

Kontakt: jonny.hjelm@umu.se

Inledning

Samers psykiska ohälsa och höga självmordstal uppmärksammades under 2010-talet i svensk forskning, ofta med referens till två studier publicerade 2004 respektive 2005. Att det fanns en överdödlighet i självmord bland samer jämfört med övriga svenskar var en utbredd sanning inom vetenskapen men också inom andra samhällsområden. Problemet var att denna "sanning" saknade empiriskt stöd, vilket bland annat uppmärksammades i ett journalistiskt "grävreportage" 2019.¹

I kontrast till 2010-talets studier presenterades 2020 en studie som visade att självmord bland renskötande samer, en samekategori som ansetts vara särskilt drabbad av självmord, hade *minskat* 2001–2017 och att denna positiva trend följde den nationella utvecklingen.² Det hade inte funnits någon "självordsepidemi"/"självordsvåg" bland samer/renskötande samer – som det omtalats i forskningen (Sjölander m.fl., 2009, s. 17; Stoor, 2021, s. 66). År 2023 presenterade Folkhälsomyndigheten resultat från en omfattande enkätundersökning som visade att en större andel samer än den svenska befolkningen i övrigt hade ett "gott psykiskt välbefinnande".³

I den här artikeln visas hur två studier publicerade 2004 respektive 2005 – med resultat att samer *inte* hade någon överdödlighet i självmord – under 2010-talet omtolkades och understödde en forskardriven kunskapsproduktion om att det fanns en överdödlighet i självmord bland svenska samer. Det rör sig om en detaljerad beskrivning och analys av hur data presenterats, tolkats och i senare forskning getts nya innebörder.

Min granskning har varit materialstyrd, i så måtto att de texter som ofta refererats i forskningen också är de som jag läst extra noga och detsamma gäller de referat och tolkningar som senare gjorts av dessa. Det rör sig om en innehållsanalys där jag bland annat fokuserat begrepps användningen, däribland upprätthållandet av distinktionen samer–renskötande samer och åtskillnaden vad gäller statistisk risk – sannolikhet baserad på faktisk förekomst = incidens – respektive risk ur ett psykiatriskt kliniskt vård- och patientnära perspektiv.⁴ Jag uppmärksammar vidare de förklaringar till psykisk ohälsa/höga självmordstal som förts fram och i vilken utsträckning de varit empiriskt förankrade eller teoretiskt/urfolksideologiskt härledda.

1 [https://sverigesradio.se/artikel/samer-loper-inte-storre-risk-for-sjalvmord-an-andra-i-sverige. Hämtat: 2024-02-29].

2 Osäkerheterna rörande storleken på totalpopulationen samer och subkategorin renskötande samer försvårade vetenskapligt meningsfulla beräkningar av om de sänkta talen var höga eller låga relativt icke-samiska svenskar/ icke-renskötande samer (Jacobsson m.fl., 2020, s. 7).

3 *Hur mår samer i Sverige? Resultat från en enkätundersökning om hälsa, livsvillkor och levnadsvanor bland samer* (2023). Umeå/Stockholm, Umeå Universitet/Folkhälsomyndigheten.

4 Det sistnämnda åsyftar de bedömningar av individers psykiska hälsa och eventuella risk för självmord som regelbundet görs vid landets vårdenheter.

Två studier

Det är först efter Tjernobylyolyckan 1986 som en riktad vetenskaplig kunskapsinhämtning av samers hälsa kom i gång i Sverige. Initialt handlade det om renskötande samers hälsa, eftersom de antogs ha blivit mest exponerade av det radioaktiva nedfallet. De studier som gjordes, däribland av forskare vid det nystartade Södra Lapplands forskningsenhet (SLF), visade att renskötande samer inte drabbats av ökad risk för cancer (Hassler m.fl., 2001).

I början av 2000-talet konstruerade SLF-forskarna en sameetnisk databas bestående av knappt 42 000 individer för att på ett systematiskt sätt kunna studera samers dödsorsaker och folksjukdomar.⁵ Med utgångspunkt i databasen presenterades 2005 en studie av dödsorsaker ”in the Sami population” i Sverige 1961–2000, totalt 4 576 dödsfall. Tre kategorier särredovisades: renskötande samer (7 482 individer), samer utanför renskötseln (34 239 individer) och den matchande kontrollgruppen icke-samiska svenskar (144 930 individer). Resultaten visade på små skillnader i dödsorsaker mellan kategorierna (Hassler m.fl., 2005, s. 623–629).

Några skillnader fanns dock, däribland att renskötande samer relativt ofta drabbats av dödsolyckor och för perioden 1961–1980 fanns även en statistiskt säkerställd, om än liten, överdödlighet i självmord. Det var totalt 37 självmord 1961–2000 varav 33 av de avlidna var män.⁶

Interestingly, the non-herding Sami did not show any increased risk of suicide, which is somewhat in contrast to findings from other native populations where the incidence of suicide often is considerably higher among the westernized/urbanized natives than among those living more traditionally. (Ibid., s. 628)

SLF-forskarna konstaterade att samernas dödsorsaker, livslängd och sjukdomsmönster liknade de man hittade bland svenska icke-samer. Huvudorsaken var århundraden av nära samexistens ”... that has caused mixed marriages, similarities in culture, attitudes and life style, as well as equal accessibility to health care services and the social security systems” (ibid., s. 626).

Under 2000-talets första år ökade intresset för samers psykosociala hälsa. Ett skäl var att fyra unga samiska män under kort tid avlidit i självmord, vilket skapat sorg och behov av ökad kunskap (Omma, 2021, s. 29). Kanske förklarar det att SLF-forskarna gjorde en särskild studie om dödsolyckor och självmord bland renskötande samer. Det var den delpopulation omfattande 7 482 renskötande individer som ingått i den ovan refererade studien. Författarna betonade i den här mer avgränsade studien att

5 För en beskrivning av databaskonstruktionen, se Hassler (2005, s. 20–29).

6 Det totala antalet samer som 1961–2000 avlidit i självmord var 114 (Hassler m.fl., 2005, s. 627).

renskötande samer 1961–2000 uppvisade en signifikant högre risk än andra svenskar att drabbas av olyckor med dödlig utgång. "Although the incidence of suicide was higher among the reindeer herders, the increased risk was not significantly increased" (Hassler m.fl., 2004, s. 385–386). Att självmordstalen för renskötande män i den här artikeln, som alltså var desamma som i 2005 års artikel, statistiskt sett *inte var signifikant högre* berodde på att kontrollpopulationen nu utgjordes av individer som i högre grad liknade de renskötande samerna (Hassler, 2005, s. 42).

I 2004 års artikel redovisades antalet självmord bland renskötande samer och där framgick att antalet självmord ökat i absoluta tal: från 12 (1961–1980) till 21 (1981–2000).⁷ SLF-forskarna diskuterade inte hur den absoluta ökningen kunde tolkas, vilket dock forskare senare kom att göra på ett betydelsebärande sätt, som att antalet självmord bland renskötare ökat med 75 procent (ibland 50 procent beroende på vilka tal som användes, absoluta eller förväntade, se nedan), ibland också att ökningen gällde hela perioden 1961–2000.⁸

Den absoluta ökningen från 12 (1961–1980) till 21 (1981–2000) avlidna i självmord innebar i själva verket en *minskad skillnad i den relativa risken* för självmord mellan renskötande samer och kontrollgruppen när man jämför perioderna. Förklaringen till detta – alltså den minskade relativa risken – är antingen att det absoluta antalet självmord bland renskötande samer motsvarades av en minst lika stor absolut ökning i kontrollgruppen, eller att antalet individer som var under observation under den senare perioden var påtagligt fler än under den första. Mitt antingen-eller-resonemang beror på att SLF-forskarna inte redovisade kohortgruppernas storlekar för de båda perioderna.⁹ Men att fler individer var under observation under den senare perioden, och att de absoluta talen därför blev större, stöds av att det förväntade antalet självmord som SLF-forskarna redovisade för 1981–2000 (15 självmord) nästan var dubbelt så stort som det förväntade antalet för perioden 1961–1980 (8 självmord) (Hassler m.fl., 2004, s. 386).

Poängen är att det är *den relativa risken* som är den enda relevanta jämförelsen mellan renskötare och kontrollgruppen och att man inte, vilket alltså kom att ske i efterföljande forskning, kan göra tolkningar av skillnader i absoluta tal som baseras på

7 För dessa resultat och bakomliggande metod, se Hassler m.fl. (2005, s. 623–629) och Hassler m.fl. (2004, s. 384–388).

8 Se t.ex. Stoor (2016, s. 5) där författaren skriver: "Man har funnit en ökad förekomst av självmord mellan 1961–2000, motsvarande att 50 % fler renskötande män dog i suicid under tidsperioden (än vad som kunde förväntas, utifrån självmordstal för svenska män) (Hassler m.fl., 2004)." Den 75-procentiga ökningen, och vad den procentsatsen grundades på, ska jag återkomma till – se Sjölander m.fl. (2009, s. 46).

9 Ett problem med Hassler m.fl. (2004 och 2005) är att det är svårt att utröna vad skillnaderna beror på eftersom perioderna inte redovisades separat i 2005 års artikel och inte heller hur många individer som ingick i de olika kategorierna under de två olika perioderna. Skillnaderna mellan de två studierna förklaras dock, både vad gäller SMR-tal och signifikansnivåer, av kontrollgruppernas olika storlekar i de två artiklarna.

grupper av olika storlek. Vilken av de här två förklaringarna till att den relativa skillnaden i risk minskade – trots att antalet observerade självmord var större (fler självmord i båda grupperna eller fler individer under observation) under den senare perioden jämfört med den första – var som nämnts inget som närmare kommenterades i 2004 års artikel. Trots det kom den absoluta ökningen 1981–2000 att spela en central roll i senare forskning där det hävdades att risken för självmord bland renskötande samer hade ökat efter 1980. Det är alltså inte en slutsats som kan dras av det som redovisas i 2004 års artikel. En korrekt tolkning är att risken minskat och att det inte finns någon statistiskt säkerställd skillnad mellan renskötare och den icke-renskötande kontrollgruppen efter 1980 (med "efter 1980" åsyftas resultaten i Hassler m.fl., 2005).¹⁰

De två artiklarna ingick i Hasslers doktorsavhandling. Angående självmord bland manliga renskötare förklarades att "[n]o increased risk of suicide was observed".¹¹

I en uppföljande studie gjordes fördjupade analyser av de "onaturliga" dödsfall i kategorin renskötande samer som redovisats i 2004 års artikel. Som tidigare betonades att självmord inte var vanligare bland renskötande samer jämfört med andra som levde i samma region (Ahlm m.fl., 2010, s. 134). Huvudresultatet var att renskötaryrket var farligt men också att relativt många avlidna hade varit alkoholpåverkade. Resultaten indikerade att alkohol var en riskfaktor och något som det framtida förebyggande hälsoarbetet borde fokusera, liksom säkerheten vid persontransporter knutna till renskötseln.

Since a previous study [Hassler m.fl., 2004] has shown an increased risk for fatal accidents among reindeer-herding Sami compared to non-herding Sami (8), the main focus of the analyses should be on the living and working conditions of reindeer-herding Sami rather than on the Sami identity. (Ahlm m.fl., 2010, s. 136)

Så skulle dock inte forskningen utvecklas under 2010-talet, snarare tvärtom, mer fokus på samisk identitet/kultur och mindre på renskötselns arbetsvillkor.

10 Begreppet "statistisk signifikans" innebär en godtyckligt vald sannolikhet (i samhällsvetenskap väljs av tradition oftast nivån fem procent), som avser risken att en observerad skillnad mellan två grupper i ett sample på grund av slumpvisa skillnader mellan samplet och totalpopulationen inte finns i den befolkning som samplet har dragits från.

11 Hassler, 2005, s. i (abstract). Se även s. 31ff.

Från relativa tal till absoluta tal

På uppdrag av Sametinget gjorde några forskare – däribland Per Sjölander som medförfattat 2004/2005 års artiklar – en kunskapsöversikt över samers psykiska hälsa publicerad 2009. I denna betonades att livslängd och dödsfallsorsaker bland svenska samer/svenska medborgare liknade varandra. En skillnad var dock att renskötande samiska män löpte lägre risk jämfört med icke-samiska män att dö i cancer, hjärtkärlsjukdomar och magtarmsjukdomar ”men en högre risk för dödsolyckor och självmord [min kursivering]” (Sjölander m.fl., 2009, s. 7).

I kunskapsöversiktens faktaredovisning upprepades att det inte fanns några skillnader i ”självordsfrekvens” mellan svenska samer och andra svenskar, ”däremot att självmordsrisken bland renskötande män var något högre än bland andra fjällbor”. Vidare förklarades att ”en oroande tendens är att självmordsförekomsten bland renskötande män ökade med 75 % mellan 1961–80 och 1981–00 ...” (ibid., s. 46). I båda fallen refererades till Hassler m.fl. (2004) och Hassler m.fl. (2005).

I artiklarna från 2004 och 2005 betonades att huvudorsakerna till höga dödsolyckstal skulle sökas i renskötaryrkets villkor. I 2009 års kunskapsöversikt framhölls andra faktorer. Med utgångspunkt i ”självordsdata” från Norge och Finland, främst angående en ”övertill” bland renskötande samer i ”norra Norge” och ”bland samiska män i Finland” – och att dessa ”i princip” överensstämde med de ”svenska studierna” – så konkluderas att det fanns

... goda skäl att anta att övertillerna för självmord bland vissa samegrupper är en konsekvens av att den samiska identiteten, kulturen och livsstilen är marginaliserad i stora delar av Sverige, liksom i Norge och Finland (Hassler et al. 2004b; Silviken et al. 2006; Soininen, Pukkala 2008).¹²

Kunskapsöversikten över samers psykiska hälsa, och nu avgränsar jag mig i det följande till svenska samer, innehåller resonemang och betydelsebärande förskjutningar som avvek från de som fanns i återopade referenser. Den viktigaste var att författarna uttryckte oro över att antalet självmord bland renskötande samer i *absoluta tal ökat över tid*, och att det särskilt gällde perioden 1981–2000.¹³

Sammantaget framstod nu självmord bland renskötande samer som ett ökande problem och delvis kopplat till en sameetnisk identitetsförlust. Kanske fanns hos för-

12 Sjölander m.fl., 2009, s. 46. Soininen och Pukkala redovisar relativt höga självmordstal för ”samer”, och diskuterar hur självmordsfrekvensen skilde sig åt mellan tre samekategorier (ingen av dessa samekategorier var någon ”renskötarkategori”) (Soininen & Pukkala, 2008, s. 45–47).

13 Sannolikt fanns det en motsvarande ökning 1980–2000 av självmord i kontrollgrupperna eftersom ökningen relativt dessa inte anses vara signifikativ i 2004 och 2005 års artiklar, men tyvärr redovisades inga absoluta tal i kontrollgrupperna. Nationell självmordsstatistik visar dock höga självmordstal i Sverige för 1980-talet, vilket började gå ned under 1990-talet.

fattarna en medvetenhet om att kunskapsöversikten kunde tolkas i alarmistisk riktning, vilket fick dem att komma med några lugnande ord: ”Det bör understrykas att det inte pågår någon självmordsepidemi bland samerna” (Sjölander m.fl., 2009, s. 46).

Några år senare publicerade Sjölander en artikel som också den innehöll uppgiften om den 75-procentiga ökningen i absoluta tal mellan de två perioderna. Men här varnades även för att *svenska samer* hade höga självmordstal:

An increased risk of suicid among Sami men in Sweden is in agreement with findings from Norway and Finland (20, 22). Although the elevated risk is small in relation to the non-Sami majority populations, the excess risk is probably a consequence of marginalization of the Sami culture and lifestyle in the Scandinavian countries (14, 15) (Sjölander, 2011, s. 5).

Fotnoterna nummer 20 och 22 rörde samer i Finland respektive Norge och fotnoterna nummer 14 och 15 var Hassler m.fl. (2004) respektive Hassler m.fl. (2005) två artiklar där Sjölander varit med om att slå fast att det inte fanns någon överdödlighet i självmord bland samer.

Suicidala uttryck

Parallellt med forskningen vid SLF hade det vid Umeå universitet under 2000-talet startats hälsoforskning som fokuserade renskötelsens arbetsvillkor. I flera av de studier som gjordes visades att många unga manliga renskötande samer i Sverige mådde dåligt psykiskt och oftare än icke-renskötande samer/svenskar uppvisade ”suicidala uttryck”. Några av de viktigaste faktorerna var knutna till naturresurskonkurrensen inom och mellan samebyar gentemot samer utanför samebyarna och andra externa naturresursexploatorer. Rasistiskt präglad diskriminering förekom också, liksom rovdjurs beskattning av renhjordarna. Det fanns vidare ett problematiskt maskulinitetsideal inom renskötelsen som innebar att män skulle vara starka mentalt och fysiskt. Det fanns även ett riskbruk av alkohol (Kaiser, 2011, s. 37–38).

I Niklas Kaisers doktorsavhandling (2011) visades att det bland renskötande män var vanligt med ångest- och depressionssymptom.¹⁴ Relativt många manliga renskötare hade umgåtts med självmordstankar, livsleda och hade erfarenhet av självmord, men inte i deras egen familj (ibid., s. 38). Renskötande män uppvisade höga värden för suicidala uttryck men låg däremot *inte* högre än kontrollgrupperna vad gällde det mest allvarliga suicidala uttrycket: självmordsförsök.

I en av Kaisers artiklar förklarades, apropå renskötarna, att ”... the risk of suicide is

14 Tre av doktorsavhandlingens fyra artiklar baserades på en enkätstudie med svar från 351 renskötare.

also somewhat higher compared to other groups” (Kaiser & Salander Renberg, 2012, s. 103), en tolkning som saknade ett tydligt empiriskt stöd i den återopade källan Hassler m.fl. (2004). Artikeln ska bli en av dem som i senare forskning kommer att användas som källa i utsagor om höga självmordstal bland samer/renskötande samer.

Liknande resultat som Kaiser presenterades några år senare i en studie av Lotta Omma, Mikael Sandlund och Lars Jacobsson om *unga samers* suicidala uttryck. De förklarade att “[t]here are indications that there is an increased risk of suicide amongst Sami males in Norway, Sweden and Finland, but this increased risk is moderate compared to the majority population” (Omma m.fl., 2013, s. 1). Angivna referenser stödjer inte uppgiften om att manliga samer i Sverige hade en ökad risk för självmord jämfört med majoritetsbefolkningen.¹⁵

Studien av unga samer inkluderade initialt 878 unga samer med en uttalad samisk identitet (ibid., s. 2). Syftet var att undersöka personliga erfarenheter av suicidala uttryck men också hur det yttrats bland ”signifikanta andra”.¹⁶ Som i Kaisers studie fann man en hög andel svarande som rapporterade om ”suicidala uttryck” bland signifikanta andra, men däremot fanns inte någon skillnad mellan samer och kontrollgruppen vad gällde det allvarligaste suicidala uttrycket – självmordsförsök (ibid., s. 3).¹⁷

De samiska nätverken

Flera av de ovan refererade studierna visade genom sitt fokus på den renskötande samekategorin att de som av ledande personer i samebyarna (som kontaktats av forskare) ansågs vara renskötare bestod av omkring 700 individer. Det fanns också en utvidgad renskötarkategori som benämndes ”renskötarfamiljer” som i huvudsak bestod av de nämnda cirka 700 individerna och deras omkring 1 300 anhöriga, totalt 2 000 individer, vilket kan jämföras med den samiska totalpopulationen som brukar uppskattas till 20 000–55 000 individer.

Renskötarkategorin utgjordes alltså av relativt få individer, vilket också i forskningen anförts som förklaring till att många som deltog i studierna hade kommit i kontakt med suicidala uttryck.¹⁸ Information om självmord kunde genom de täta gemenskaperna och nätverken snabbt nå ut till många renskötande samer, men också

15 Som referens angavs Hassler m.fl. (2005) och en som inte behandlade samer i Sverige: Lehti m.fl. (2009).

16 Enkäten besvarades av 516 unga samer (Omma m.fl., 2013, s. 2).

17 Vid en jämförelse *mellan* studiens olika samiska ”subgrupper” – baserad på de omkring 500 svarandes kön, bostadsort, renskötare/icke-renskötande och upplevd diskriminering – fann dock forskarna tydliga skillnader i suicidala uttryck. De samer som upplevt sameetniskt grundad diskriminering rapporterade i högre grad än andra samer som deltagit i studien om självmordsförsök/haft självmordsplaner. Detsamma gällde renskötande män och kvinnor bosatta i Västerbotten, Jämtland och Västernorrland. Se särskilt s. 4 och 6.

18 Ett exempel på osäkerheten om renskötarkategoriens numerär finns i Jakobsson m.fl. (2020, s. 5–6) där kategorin ”renskötarfamiljer” uppskattas bestå av 2 000–5 000 individer.

andra samer. Det framgår bland annat i en studie baserad på fokusgruppssamtal gjorda 2012 med fem grupper med 22 medverkande. De medverkande hade rekryterats till studien via försteförfattaren Jon Petter Stoor ”eget samiska nätverk i kombination med kontakter inom samiska organisationer” (Stoor, 2021, s. 56). Studiens syfte var att ”belysa samers tal om samers självmord” i svenska Sápmi (ibid., s. 55). Ett av resultaten var att de medverkande upplevde att det pågick en självmordsvåg. ”Informanternas utsagor målar upp en bild av en våg som sveper över Sápmi i nord-sydlig riktning och på sin väg söderut drabbar lokalsamhällen i form av grupper av individer som tar sina liv” (ibid., s. 66).

Gamla data – nya tolkningar

SLF-forskarnas databas med uppgifter om närmare 42 000 samer förstördes vid nedläggningen av SLF 2010, men de data som fanns i 2004 och 2005 års artiklar kunde fortfarande användas. Ett nytt grepp var som visats att uppmärksamma ökningen i absoluta tal, men också procentuellt, av självmord bland renskötande samer perioden 1981–2000 vilket användes i resonemang som implicerade en oroande utveckling med allt fler självmord. Det innebar dock som tidigare kommenterats *inte* en ökad relativ risk.

Ett annat nyttjande av SLF-forskarnas data var att inte tydligt skilja på samekategorierna ”renskötande samer” respektive ”samer”. Ett exempel finns i den ovan refererade fokusgruppsstudien och den artikel (2015) där resultaten först presenterades. I artikeln refererades internationell urfolksforskning som visat på höga självmordstal bland urfolk i Ryssland, Alaska, Kanada och Grönland ”... while suicide rates among the indigenous Sami in Scandinavia are moderate (5)”.

However, there are some striking commonalities with the situation in other parts of the Arctic, including elevated rates in comparison with majority populations (in the Sami case in comparison with Norwegians, Swedes and Finns), *high suicide rates among young men* [min kursivering], suicide clusters and use of highly lethal methods such as firearms and hanging (5,6). (Stoor m.fl., 2015, s. 1).

Som stöd för att självmord bland svenska samer var ”moderat”, vilket bör avse måttligt förhöjda självmordstal bland samer jämfört med svenska icke-samer, refererades en artikel från 2015 av T. Kue Young m.fl. (referens nummer 5), vilken jag ska återkomma till. Referens nummer 6 behandlade självmord bland samer i den arktiska delen av Norge (Silviken m.fl., 2006).

I Young m.fl. (2015) behandlades kunskapsläget om hälsa bland arktiska urfolk. I de jämförelser som gjordes mellan olika urfolkskategorier användes bland annat data

från Hassler m.fl. (2005). Man hävdade att SLF-forskarna visat på en 17-procentig ökad förekomst av självmord för kategorin "samer" jämfört med kontrollgruppen och att denna ökning var statistiskt signifikant.¹⁹ Det rör sig om tolkningar och slutsatser som saknar stöd i Hassler m.fl. (2005). Den 17-procentiga ökningen baserades på SMR-talet 1,17 i tabell 3 i Hassler m.fl. (2005). SMR-tal från studier vars resultat i originalpublikationer förklarats vara icke-signifikanta kan givetvis inte i senare publikationer anföras som signifikanta.

Kolonialism och historiska trauman

Om svenska samers hälsa i början av 2000-talet framställts som relativt god så förändrades detta under 2010-talet. Dels betonades att det saknades grundläggande kunskaper om samers hälsostatus, dels borde mer uppmärksamhet riktas mot hur den svenska statens koloniala politik påverkat/påverkade samers hälsa.²⁰

En annan skillnad var den nya kritiska uppfattningen om den svenska hälso- och sjukvården. Den framställdes nu som en kolonialt präglad verksamhet föga anpassad till de behov som många samer hade. Sjukvårdspersonal ansågs sakna samekulturell kompetens. Detta riskerade bidra till att samer avhöll sig från att söka vård och om man gjorde det så blev den erbjudna vården sämre på grund av personalens bristande kompetens. En lösning var, som exempelvis Laila Daerga föreslog, att med hjälp av "dekoloniserings teorier" stärka den samiska identiteten/kulturen.²¹

År 2016 publicerade *The Lancet* en artikel med jämförande analyser av hälsostatus bland urfolk. Drygt sextio författare hade bidragit med hälsodata om 28 urfolk i 23 länder. Två av författarna var Per Axelsson och Peter Sköld. I artikeln konstaterades att urfolk generellt, och jämfört med nationernas majoritetsbefolkningar, hade sämre hälsa, kortare livslängder, omfattande missbruksproblem och höga självmordstal. Ett undantag utgjorde samer i Sverige (och i viss mån även samer i Norge). Men dessa resultat förklarades vara otillförlitliga. De låga självmordstalen i *The Lancet* överens-

19 "Unlike other health indicators, where disparities between Sami and non-Sami are very small or non-existent (14), there is an excess of suicide among Sami. Among men, the excess of suicide ranged from only 17 % higher in the Swedish cohort to as much as 2.5 time higher in the Finnish cohort during the period 1997–2005" (Young m.fl., 2015, s. 5). I tabell 1, där källorna redovisas/kommenteras, skrivs att "Ratios in table refer to Standardized Mortality Rates; ^a refers to ratios with 95 % confidence intervals not including unity".

20 Se Axelsson m.fl. (2016, s. 10) och Daerga (2017). I Daerga fanns för övrigt felaktiga tolkningar av tidigare forskning om självmord. Det gäller exempelvis när hon refererar norsk forskning som visat på en skillnad mellan samerna och majoritetsbefolkningen i det avseendet att "det som avviker är ökade självmord bland samer jämfört med norska män under perioden 1970–1998 [68]. En sådan trend sågs även i Sverige under perioden 1961–2000. Suicidmortaliteten var dubbelt så hög bland renskötande män jämfört med svenska män [69]". Men någon sådan "trend sågs" inte i Sverige avseende *samer*, däremot fanns det enligt Hassler m.fl. (2005) – som är den återopade referensen i fotnot nummer 69 – en statistiskt signifikant överdödlighet i självmord bland renskötande män åren 1961–1980 (Daerga, 2017, s. 19). På samma sida feltolkas även Omma m.fl. (2013) rörande "självmordsförsök".

21 Daerga, 2017, s. 39. Se även Axelsson m.fl. (2016).

stämde exempelvis inte med de dödstal i självmord som, hävdades det, redovisats i tidigare studier.

This approach is especially the case for Sweden where the geographical proxies are Sami Administrative Areas, with a Sami population 18 years and older of 9–13 % of the total population. At this population density, we have concerns about the accuracy of this picture of Sami health status, in view of reports of *increased rates of morbidity and mortality due to suicide* [min kursivering], accident, and injury.³⁰⁻³⁵ Sweden's inability to disaggregate data by ethnicity means that it is unable to monitor the health status of its Indigenous population and respond accordingly through policy and service delivery.²²

Eftersom Lancet-artikeln jämförde urfolks hälsa med nationsspecifika kontrollgrupper så bör också formuleringen "increased rates of [...] mortality due to suicide" bland svenska samer tolkas som att självmordstalen var höga jämfört med självmordstalen för svenska icke-samer. Men de "rapporter" som angavs i fotnoterna nummer 30–35 saknade uppgifter som understödde påståendet i citatet.²³ Ett undantag är den tidigare refererade artikeln av Omma m.fl. (2013) som förklarar att "Sami males" i Sverige (och Norge och Finland) hade en moderat ökad självmordsrisk jämfört med majoritetsbefolkningarna; något som jag tidigare visat saknat stöd i angivna referenser.

Axelsson menade några år senare, då han återigen kommenterade bristen på säkra data och att Lancet-artikeln indikerat att samer i Sverige hade lika god hälsa som övriga svenskar, att det borde uppfattas "... som en chimär. Det som dessa siffror visar är endast att Sverige som land kan finna all data som efterfrågas och mer därtill, men kan inte göra det uppdelat på de efterfrågade grupperna" (Axelsson, 2021, s. 8). Användandet av ordet "chimär" – med synonymer som "illusion" och "fiktio" – skapade en osäkerhet om huruvida samer i Sverige verkligen hade en hälsostatus som liknade övriga svenska medborgares.

22 Andersson m.fl., 2016, s. 152. De svenska hälsodata som användes i Lancet-artikeln baserades på uppgifter om individer 18 år och äldre folkbokförda i "förvaltningskommuner i det samiska området" (= Sami Administrative Areas) där 9–13 procent av antalet individer 2006 var registrerade i Sametingets röstlängd (se s. 134).

23 Flera av de angivna referenserna fokuserar andelen samer/renskötande samer som upplevt "suicidala uttryck" och med anledning av detta diskuterar tidigare forskning och resultat. Då nämns, med referens till Hassler m.fl. (2004), att (för renskötande män) "the risk of suicide is also somewhat higher compared to other groups" (Kaiser & Salander Renberg, 2012, s. 103). Men i Hassler m.fl. (2004) var den ju som tidigare redovisats inte signifikant. Varken Kaiser m.fl. (2010), Kaiser och Salander Renberg (2012), Omma m.fl. (2012) eller Ahlm m.fl. (2010) innehåller uppgifter om att totalpopulationen svenska samer uppvisade någon ökad risk för självmord. En artikel som anges i noterna kan knappast alls sägas behandla "morbidity and mortality due to suicide, accident, and injury ...", nämligen Omma och Petersen (2015).

Själv mord som samekulturell motståndshandling

I forskningen om självmord framhålls att orsakerna till självmord på individuell nivå kan vara både många och komplext hopflätade. Själv mord föregås ofta av psykisk ohälsa. Individens mående hamnar i centrum.²⁴ Enligt ett mer sociokulturellt perspektiv är självmord samtidigt kulturellt inbäddade. Det sociokulturella perspektivet möjliggör enligt detta synsätt en djupare förståelse av samers självmord: dess symboliska betydelse men också hur handlingen kan knytas till upplevda historiska och samtida övergrepp. Detta perspektiv var framträdande i Stoor doktorsavhandling *Suicide among Sámi*.²⁵ Stoor menade att individens psykiska hälsostatus inte skulle ignoreras, men att han såg många fördelar med det sociokulturella perspektivet (Stoor, 2020, s. 65).

Ett huvudresultat i Stoor avhandling, och då bland annat baserat på den svenska fokusgruppsamtalsstudien med 22 deltagare, var att samers självmord kunde tolkas som ett uttryck för samisk identitet, men också som en motståndshandling. Genom självmordet manifesterades både "samiskhet" och ett motstånd mot kolonialt förtryck och hot om en samekulturell identitetsmässig utplåning.

... Sami are like lemmings in the sense that Sámi are engaged in a fight for their culture against a much stronger opponent and – just like the lemming – Sámi are unable to flee because they will not give up their identity. In this way, Sámi who die by suicide are understood as Sámi who have been placed in an existential void due to the attacks on their identity and who could not go on living in that situation. (Ibid., s. 47)

Det är uppenbart att de flesta av de 22 deltagarna tolkade självmordens kulturella mening på detta sätt, men det är oklart på vilka grunder de var tillförlitliga uttolkare av hur uppemot 55 000 samer i Sverige uppfattade självmordens kulturella mening. Med tanke på självmordsforskningens ståndpunkt om självmord och psykisk ohälsa, riskerar också huvudresultatet – självmord som samekulturell motståndshandling – övertrumfa alternativa och mer individuellt universella förståelser av självmord.²⁶

24 Se exempelvis Haavind (2021). Omkring 85–90 procent av alla svenskar som begår självmord har någon form av psykisk sjukdom. [<https://patientsakerhet.socialstyrelsen.se/risker-och-varadskador/varadskador/suicid/> Hämtat: 2024-03-12].

25 Stoor, 2020, s. 1 och 23–27. Kolonialismens negativa inverkan på samers psykiska hälsa betonas i doktorsavhandlingen som inkluderade den tidigare nämnda fokusgruppsamtalsstudien, en liknande gjord i Nordnorge samt en artikel om preventiva insatser för att minska självmorden bland samer i Finland, Norge och Sverige (Stoor, 2020).

26 Det här var också något som en av Stoor fakultetsopponenter tog upp i sin granskning. Se Haavind (2021).

Alarming findings

År 2019 beslutade Marcus och Amalia Wallenbergs stiftelse att finansiera ett forskningsprojekt om svenska samers hälsa. Ett viktigt tema i projektansökningen var samers psykiska ohälsa och höga självmordstal.

Regarding *mental health*, there are recent studies, suggesting a higher occurrence of anxiety, depression and suicide among the Sami than the non-Sami population, especially among young men (13,14). However, further data are needed to confirm the actual occurrence of these alarming findings ...²⁷

Problemet var att det inte fanns några ”alarming findings”. En av de två referenser som angavs hade inget med självmord bland svenska samer att göra,²⁸ den andra var Stoor *Kunskapsammanställning om samers psykosociala ohälsa*, beställd och utgiven av svenska Sametinget 2016. Vad gäller självmord förklarades här, i den inledande sammanfattningen, att

[m]an har funnit en ökad förekomst av självmord mellan 1961–2000, motsvarande att 50 % fler renskötande män dog i suicid under tidsperioden (än vad som kunde förväntas, utifrån självmordstal för svenska män) (Hassler, Sjölander, Johansson, Grönberg & Damber, 2004). Efter år 2000 finns det ingen systematisk kartläggning över självmord bland samer, men däremot indikationer på att problemet består i ungefär samma omfattning och att risken kan vara flerdubbelt högre för renskötande män i de södra delarna av svenska Sápmi (Västerbotten, Jämtland och Härjedalen). (Stoor, 2016, s. 5)

Som framgått överensstämmer inte detta med resultaten från Hassler m.fl. (2004), eller för den delen Hassler m.fl (2005), om utgångspunkten är resultat som är statistiskt signifikanta.²⁹

27 ”Health and living conditions in Jokkmokk, Sweden (Jokkmokk – HALDI)”, huvudsökande: Per Axelsson, medsökande: Christina Storm Mienna. Ansökan till Marcus och Amalia Wallenbergs Minnesfond (MAW). Diarie-nummer: 5.1-111-23, 2023, Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet.

28 Det rör sig om en kunskapsammanställning om suicidpreventivt arbete i den cirkumpolära regionen och innehåller inget om självmordstal för svenska samer (Redvers m.fl., 2015).

29 Den 50-procentiga överdödligheten i självmord baserades på 12 (första perioden) självmord plus 21 (andra perioden) = 33 faktiska självmord jämfört med de förväntade baserat på självmordstal för svenska män: 8 (första perioden) plus 15 (andra perioden) = 23. Detta sätt att tolka innehållet i Hassler m.fl. (2004) säger som tidigare nämnts inget om den relativa självmordsrisken ökat eller minskat. I kunskapsammanställningens detaljerade redovisning av ”suicid och suicidalitet” reviderades den inledande uppgiften om renskötande samers överrepresentation vad gällde självmord 1961–2000 till att endast gälla den första perioden: 1961–1980. Det var, som Stoor skrev, ”... signifikant fler renskötande män som dött i suicid, jämfört med svenska män (suicid SMR för renskötande samiska män = 1,50)”. Referensen var denna gång Hassler m.fl. (2005).

Ett år senare stod Stoor som författare till *Plan för suicidprevention bland samer i Norge, Sverige och Finland*. Inledningsvis redovisades bakgrunden till att planen behövdes, nämligen överdödligheten i självmord bland samer i de tre nordiska länderna, även om det fanns osäkerhet beroende på brist på säkra data.³⁰

I en översiktsartikel konstaterades nyligen att det verkar finnas en generell överdödlighet i suicid bland samer, jämfört med majoritetsbefolkningarna i länderna (10). Skillnaden anses vara störst bland samer i Finland (11), och mindre bland samer i Sverige (12) och Norge (13).³¹

Fotnot nummer 10 är Young m.fl. (2015) och nummer 12 är Hassler m.fl. (2004). I den sistnämnda fanns som visats inget om en generell överdödighet i suicid bland samer och uppgifterna i Young m.fl. (2015) baserades alltså på en felaktig tolkning av SMR-tal i Hassler m.fl. (2005).

En genomgående tendens i suicidpreventionsplanen är att forskningsresultat som är giltiga för enskilda länder och för subkategorier samer skrivs fram som giltiga för svenska samer. Exempel på detta finns i följande stycke.

Det saknas kunskap om vad som gör att samer har en högre förekomst av självmord än normmän, svenskar och finnar. Man vet inte heller om det tex kan finnas särskilda orsaker till självmord bland samer, jämfört med personer i majoritetsbefolkningarna. Det som är känt är att samiska män dör oftare i självmord än samiska kvinnor, att samer generellt använt "hårdare" (mer våldsamma) metoder, vilket i sin tur kan vara en orsak till högre dödlighet, och att så kallade "suicidkluster" (där flera personer i en begränsad grupp dött i självmord under ett kortare tidsförlopp) verkar vara vanligare i Sápmi (10). Ett annat mönster, särskilt tydligt bland männen, är att fler unga samer dött i självmord jämfört med yngre i majoritetsbefolkningarna (se figur 4) (13) (Stoor, 2017, s. 10).

Fotnot nummer 10 är Young m.fl. (2015) och nummer 13 är en studie som rör samer i Nordnorge.³² Ingen av dessa studier – och inte heller figur 4 och dess referenser till den nordnorska studien (samma som fotnot nummer 13) samt Hassler m.fl. (2004) – stödjer utsagor i citatet om självmord bland samer (eller unga samer) i Sverige.

30 I förordet skrevs: "Självmord (suicid) har under lång tid, åtminstone under de senaste 40–50 åren, varit ett förhållandes [sic] stort folkhälsoproblem bland samerna i Norge, Sverige och Finland. Det är en förhoppning att denna plan i förlängningen kommer att bidra till att förändra detta, och hjälpa samer att fortsätta leva" (Stoor, 2017, s. 2).

31 Stoor, 2017, s. 9. Angående statistiskt säkerställda resultat, se fotnot nummer 2 på sidan 9.

32 Silviken m.fl., 2006.

God psykisk hälsa och minskande självmordstal

Våren 2020 publicerade Jacobsson m.fl. en studie med fokus på självmord bland svenska renskötare 1961–2017. För de första 40 åren användes resultaten från Hassler m.fl. (2004) och Hassler m.fl. (2005) och för 2001–2017 användes information insamlad via nyckelpersoner inom renskötelsen (Jacobsson m.fl., 2020, s. 3).

Antalet självmord bland renskötande samer 1961–2000 var 39.³³ Under perioden 2001–2017 hade 11 avlidit i självmord. Antalet självmord bland renskötande samer hade legat högst under 1970- och 1980-talen (12 respektive 14) för att därefter gå ned, och särskilt markerat för perioderna 2001–2010 (7) och 2011–2017 (4). Den positiva förändringen skulle, som det förklarades, tolkas med försiktighet eftersom de första 40 åren av studien baserades på registerdata medan de sista 17 åren på uppgifter från nyckelpersoner inom renskötelsen. Å andra sidan, vad som enligt forskarna talade för att siffrorna var relativt pålitliga, var att utvecklingen följde den som gällde för Sverige i stort (en nedgång från och med 1990-talet).

Hos de 11 avlidna 2001–2017 hade forskarna funnit höga alkoholkoncentrationer, vilket betonades i den avslutande konklusionen.

It was also notable that from year 2001 onwards, *all* suicide victims had a high blood alcohol concentration. We conclude that improved suicide prevention among Sámi reindeer herders will, to a large extent, be dependent upon addressing suicidal behaviour among the male part of this population. (Ibid., s. 7)

Våren 2023 presenterade Folkhälsomyndigheten en omfattande hälsostudie om svenska samer. I studien, en enkätundersökning med 3 658 medverkande samer, visades att en större andel samer än den svenska befolkningen i övrigt hade "ett gott psykiskt välbefinnande". Andelen samer med sömnsvårigheter, trötthet och psykisk påfrestning var mindre än hos övrig befolkning i Sverige.³⁴ Studien ansågs representera "... den hittills bästa uppskattningen vi har av samernas hälsosituation i Sverige".³⁵

Det goda psykiska välbefinnandet förvånade några av forskarna som gjort studien. I *Folkbladet* berättade Lena Maria Nilsson att det "var nog lite överraskande att psykiskt välmående var så pass bra, det var en glad överraskning". Det här gällde även den tidigare nämnde Stoor: "Det är lite förvånande utifrån hur samtalet har gått kopplat till psykisk ohälsa, men det visar också att det är ganska komplext." Det komplexa bestod i att samer å ena sidan rapporterade att man var "lite gladare", å andra sidan

33 33 män och 6 kvinnor, en kvinna hade tillkommit jämfört med Hassler m.fl. (2004).

34 *Hur mår samer i Sverige?* s. 7. Se även s. 67–70.

35 *Hur mår samer i Sverige?* s. 73.

rapporterade att man "oftare har självmordsproblematik".³⁶ Med det åsyftades förmodligen, som det skrevs i rapporten, att "andelen samer som uppger att de någon gång allvarligt har övervägt att ta sitt liv (haft självmordstankar) totalt sett är större än i befolkningen i övrigt (15 respektive 14 procent)".³⁷

Diskussion

Som visats i den här artikeln saknas det empiriskt stöd för påståenden om att det funnits en överdödlighet i självmord bland svenska samer och underkategorin renskötande samer. Däremot har det bland renskötande män funnits en psykisk ohälsa och en överrepresentation av suicidala uttryck, och därmed även en ökad risk för självmord om utgångspunkten tas i ett psykiatriskt kliniskt riskbegrepp, inte det statistiska riskbegreppet (incidens). Och det är det sistnämnda riskbegreppet som forskare uttryckligen – och med ord som "överdödlighet", "självmordsförekomst", "excess of suicide", "suicide rates" etc. – åsyftat när de exempelvis refererat 2004 och 2005 års artiklar samt SMR-talen i Young m.fl. (2015).

Ytterst få vetenskapliga texter är helt fel- eller invändningsfria. Men enligt min mening handlar de kvalitetsbrister som frilagts i artikeln om något annat eftersom det under drygt 10 år funnits en bestämd tendens – i val av begrepp, kategoribenämningar, tolkningar av tidigare forskning – som gav en bild av att svenska *samer* i högre grad än andra svenskar mådde dåligt psykiskt och att det fanns en överdödlighet i självmord. Denna tendens bör enligt min mening relateras till genomslaget för ideologin indigenism, av mig försvenskad till urfolkism. En av urfolkismens ideologiska grundbultar är offerskapet och den sårbarhet, men också urfolkskollektiva mobilisering, som kan framväxa ur denna position (Hjelm, 2024).

De kvalitetsbrister som jag identifierat beror alltså till viss del på forskares intresse att infoga sina resultat och tolkningar i något större, nämligen urfolkismen och den politiska kraft den representerar. Utöver den ideologiska påverkan finns på vetenskaplig systemnivå sannolikt en alltför uppdriven skriftlig kunskapsproduktion med mindre väl fungerande peer review-granskningar.³⁸ En del studier synes även överbetona samvariationen självmord och psykisk ohälsa på bekostnad av andra riskfaktorer, exempelvis socioekonomisk utsatthet.³⁹

36 *Folkbladet*, 28 mars, 2023.

37 Skillnaden var särskilt stor bland yngre samiska kvinnor, vilket också förvånade eftersom tidigare studier visat att psykisk ohälsa/självmordstankar var särskilt vanliga bland unga manliga samiska renskötare (*Hur mår samer i Sverige?* s. 68).

38 Riskerna med nyttjandet av sekundärkällor, framför primärkällor (originalpublikationer), borde exempelvis ha uppmärksammats bättre.

39 För en studie av självmord med ett brett angreppssätt vad gäller riskfaktorer, däribland socioekonomisk utsatthet, vilande på ett omfattande empiriskt underlag, se Hollander m.fl. (2019).

Eftersom varje självmord är en oåterkallelig handling med många sorgliga dimensioner så bör det preventiva arbetet vägledas av en långsiktig nollvision. Följaktligen finns det ingen anledning att reagera proaktivt först när någon social kategori – exempelvis renskötande samer – uppvisar en statistiskt säkerställd överdödlighet i självmord. Det kan alltså vara motiverat att undersöka orsakerna till självmord i en social kategori oavsett om självmordstalen i statistisk mening är höga eller behäftade med osäkerheter. Samtidigt är det viktigt att självmordsforskningens utgångspunkter, analyser och slutsatser håller hög kvalitet eftersom de ska ligga till grund för det preventiva arbetet.⁴⁰

Om urfolkismens prediktioner för kolonialismens negativa inverkan på hälsa, självmord, livslängd med mera *inte* empiriskt kan beläggas för de svenska samerna bör inte då de teoretisk-ideologiska premisserna kritiskt diskuteras och omprövas? Kanske har samerna som etnisk kategori historiskt assimilerats med den övriga befolkningen på ett sätt, och över många århundraden (även före 1500-talet), som inneburit att vi i Sverige inte hittar samma djupa och omfattande ohälsa-sociala problematik som gäller för många urfolk i andra delar av världen?⁴¹ 2023 års folkhälsoundersökning ger ju onekligen en bild av att svenska samer har ett gott psykiskt välbefinnande. För att använda en metafor: när verkligheten inte stämmer med kartan är det kanske dags att lita på verklighetens empiri, inte den karta som urfolkismen representerar.

40 Med utgångspunkt i forskningen borde det preventiva arbetet främst inriktas på renskötelsens interna och externa konkurrens rörande naturresursutnyttjande, lönsamhet, maskulinitetsideal, tillgång till vapen samt riskbruk av alkohol och rasismen mot renskötare.

41 Jag knyter här an till det resonemang som fördes i Hassler m.fl. (2005) och som citerades/refererades inledningsvis (s. 211), om hur århundraden av nära samexistens samer–icke-samer och över tid utdragna akulturationsprocesser bidragit till att samers dödsorsaker, livslängd och sjukdomsmönster liknade det man hittade bland svenska icke-samer.

Referenser

- Ahlm, K., Hassler, S., Sjölander, P. & Eriksson, A. (2010) Unnatural deaths in reindeer-herding Sami families in Sweden, 1961–2001. *International Journal of Circumpolar Health*, 69(2): 129–137. doi: 10.3402/ijch.v69i2.17432
- Andersson, I. m.fl. (2016) Indigenous and tribal peoples' health (The Lancet–Lowitja Institute Global Collaboration): a population study. *The Lancet*, 388(10040): 131–157. doi: 10.1016/S0140-6736(16)00345-7
- Axelsson, P. (2021) Några trender i urfolksforskningen, anno 2018. I: Å. Össbo & P. Lantto *Psykisk hälsa och välmående på svensk sida av Sápmi: en antologi*. Umeå: Umeå universitet.
- Axelsson, P., Kukutai, T. & Kippen, R. (2016) Indigenous wellbeing and colonisation. Editorial. *Journal of Northern Studies*, 10(2): 7–18. doi: 10.36368/jns.v10i2.845
- Daerga, L. (2017) *Att leva i två världar: hälsoaspekter bland renskötande samer*. Umeå: Umeå universitet.
- Folkbladet*, 2023–03–28.
- Haavind, H. (2021) Når vi nå skal snakke om selvmord blant samer, hva er det viktig at vi snakker om? *Socialmedicinsk tidskrift*, (5/6).
- Hassler, S. (2005) *The health condition in the Sami population of Sweden, 1961–2002*. Umeå: Umeå universitet.
- Hassler, S., Johansson, R., Sjölander, P., Grönberg, H. & Damber, L. (2005) Causes of death in the Sami population of Sweden, 1961–2000. *International Journal of Epidemiology*, 34(3): 623–629. doi: 10.1093/ije/dyi027
- Hassler, S., Sjölander, P., Barnekow-Bergkvist M. & Kadesjö, A. (2001) Cancer risk in the reindeer breeding Sami population of Sweden, 1961–1997. *European Journal of Epidemiology*, 17(10): 969–976. doi: 10.1023/a:1016232606232
- Hassler, S., Sjölander, P., Johansson, R., Grönberg, H. & Damber, L. (2004) Fatal accidents and suicide among reindeer herding Sami in Sweden. *International Journal of Circumpolar Health*, 63(sup2): 385–386. doi: 10.3402/ijch.v63i0.17941
- Hjelm, J. (2024) Vetenskaplig ideologiproduktion: en kritisk granskning av urfolkismen i svensk forskning om samer. *Statsvetenskaplig tidskrift*, 126(2): 1–37.
- Hollander, A.-C., Pitman, A., Sjöqvist, H., Lewis, G.I., Magnusson, C., Kirkbridge, J.B. & Dalman, D. (2019) Suicide risk among refugees compared with non-refugee migrants and the Swedish-born majority population. *The British Journal of Psychiatry*, 217: 686–692. doi:10.1192/bjp.2019.220
- Hur mår samer i Sverige? Resultat från en enkätundersökning om hälsa, livsvillkor och levnadsvanor bland samer* (2023). Umeå/Stockholm: Umeå universitet/Umeå universitet/Folkhälsomyndigheten.
- Jacobsson, L., Stoor, J.P. & Eriksson, A. (2020) Suicide among reindeer herding Sámi in Sweden, 1961–2017. *International Journal of Circumpolar Health*, 79(1): 1–8. doi: 10.1080/22423982.2020.1754085
- Kaiser, N. (2011) *Mental health problems among the Swedish reindeer-herding Sami population*. Umeå: Umeå universitet.
- Kaiser, N. & Salander Renberg, E. (2012) Suicidal expressions among the Swedish reindeer-herding Sami population. *Suicidology Online*, (3): 102–113.
- Kaiser, N., Sjölander, P., Edin Liljegren, A., Jacobsson, L. & Salander Renberg, E. (2010) Depression and anxiety in the reindeer-herding Sami population of Sweden. *International Journal of Circum-*

- polar Health*, 69(4): 383–393. doi:10.3402/ijch.v69i4.17674
- Lehti, V., Niemelä, S., Hoven, C., Mandell, D. & Sourander, A. (2009) Mental health, substance use and suicidal behaviour among young indigenous people in the Arctic: a systematic review. *Social Science & Medicine*, 69(8): 1194–1203. doi: 10.1016/j.socscimed.2009.07.045
- Omma, L. (2021) Hälsa och livsvillkor hos unga samer i Sverige. I: Å. Össbo & P. Lantto *Psykisk hälsa och välmående på svensk sida av Sápmi: en antologi*. Umeå: Umejen Universitiähta/Umeå universitet.
- Omma, L., Jacobsson, L.H. & Petersen, S. (2012) The health of young Swedish Sami with special reference to mental health. *International Journal of Circumpolar Health*, 71(1): 1–10. doi: 10.3402/ijch.v71i0.18381
- Omma, L. & Petersen, S. (2015) Health-related quality of life in indigenous Sami schoolchildren in Sweden. *Acta Paediatrica*. 104(1): 75–83. doi: 10.1111/apa.12786
- Omma, L., Sandlund, M. & Jacobsson, L. (2013) Suicidal expressions in young Swedish Sami: a cross-sectional study. *International Journal of Circumpolar Health*, 72(1): 1–10. doi: 10.3402/ijch.v72i0.19862
- Redvers, J. m.fl. (2015) A scoping review of indigenous suicide prevention in circumpolar regions. *International Journal of Circumpolar Health*, 74(1): 1–10. doi: 10.3402/ijch.v74.27509
- Silviken, A., Haldorsen, T. & Kvernmo, S. (2006) Suicide among indigenous Sami in Arctic Norway, 1970–1998. *European Journal of Epidemiology*, 21(9): 707–713. doi: 10.1007/s10654-006-9052-7
- Sjölander, P. (2011) What is known about the health and living conditions of the indigenous people of northern Scandinavia, the Sami? *Global Health Action*, 4(1): 1–11. doi: 10.3402/gha.v4i0.8457
- Sjölander, P., Edin-Liljegren, A. & Laila Daerga, L. (2009) *Samernas hälsosituation i Sverige: en kunskapsöversikt*. Giron/Kiruna, Vilhelmina: Sametinget/Södra Lapplands forskningsenhet. Socialstyrelsen. *Samlat stöd för patientsäkerhet*. [<https://patientsakerhet.socialstyrelsen.se/risker-och-varvardskador/varvardskador/suicid/>]. Hämtat: 2024-03-12].
- Soininen, L. & Pukkala, E. (2008) Mortality of the Sami in northern Finland 1979–2005. *International Journal of Circumpolar Health*, 67(1): 45–57. doi: 10.3402/ijch.v67i1.18227
- Stoor, J.P.A. (2016) *Kunskapssammanställning om samers psykosociala ohälsa*. Giron/Kiruna: Sametinget.
- Stoor, J.P.A. (2017) *Plan för suicidprevention bland samer i Norge, Sverige och Finland*. Karasjok: SANKS.
- Stoor, J.P.A. (2020) *Suicide among Sámi: cultural meanings of suicide and interventions for suicide prevention in Nordic parts of Sápmi*. Tromsø: UiT, The Arctic University of Norway.
- Stoor, J.P.A. (2021) Prat om samiska självmord. I: Å. Össbo & P. Lantto (red.) *Psykisk hälsa och välmående på svensk sida av Sápmi: en antologi*. Umeå: Umejen Universitiähta/Umeå universitet.
- Stoor, J.P.A., Kaiser, N., Jacobsson, L., Salander Renberg, E. & Silviken, A. (2015) "We are like lemmings": making sense of the cultural meaning(s) of suicide among the indigenous Sami in Sweden. *International Journal of Circumpolar Health*, 74(1): 1–8. doi: 10.3402/ijch.v74.27669
- Sveriges Radio. *Samer löper inte större risk för självmord än andra i Sverige*. [<https://sverigesradio.se/artikel/samer-loper-inte-storre-risk-for-sjalvmord-an-andra-i-sverige>]. Hämtat: 2024-02-29].
- Young, T.K., Revich, B. & Soininen, L. (2015) Suicide in circumpolar regions: an introduction and overview. *International Journal of Circumpolar Health*, 74(1): 1–8. doi: 10.3402/ijch.v74.27349